

ПРОВОТОРОВ О. П.,
кандидат юридичних наук

КОЗАКОВА І. В.,
кандидат юридичних наук, доцент

УДК 343.13/.14(477)
DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2025.1.58>

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПРЕДМЕТУ ДОКАЗУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ ЩОДО ЮРИДИЧНИХ ОСІБ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Питання про застосування кримінально-правових заходів до юридичних осіб є досить обговорюваним і спричинює різні точки зору серед фахівців. Думки вчених щодо цього питання розділені на два полярні напрямки. Проте, бажання України набути статус повноцінного члена європейського співтовариства спонукало до перегляду правовідносин у різних сферах суспільного життя, включаючи запобігання корупції та боротьбу з нею та організованою злочинністю. У результаті таких змін 23 травня 2013 року був прийнятий Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України стосовно відповідальності юридичних осіб». Цей закон встановив порядок застосування кримінально-правових заходів до юридичних осіб та впровадив відповідну процедуру кримінального провадження. Метою статті є з'ясування місця предмету доказування у кримінальному провадженні щодо юридичної особи дозволить визначитися з його структурою та змістом, послідовністю встановлення обставин, що підлягають доказуванню у даному виді проваджень та їх характеристикою. В статті зроблено висновок, що ця юридична категорія відрізняється від інших видів предмету доказування, визначених на теоретичному рівні. З одного боку, предмет доказування у кримінальному провадженні щодо юридичної особи має похідний характер, оскільки обставини, що складають його зміст, визначаються лише у разі наявності складу певного кримінального правопорушення в діях уповноваженої особи юридичної особи, і подальше доказування цих обставин автоматично стає непотрібним у випадку закриття кримінального провадження щодо фізичної особи. З іншого боку, існування підстав для притягнення до кримінальної відповідальності уповноваженої особи юридичної особи є необхідною умовою для доказування додаткових обставин, які виходять за межі тих, які передбачені статтею 91 Кримінального процесуального кодексу України.

Ключові слова: заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб, кримінальне провадження щодо юридичних осіб, предмет доказування, обставини, що підлягають доказуванню.

Provotorov O. P., Kozakova I. V. Theoretical aspects of the subject of proof in criminal proceedings against legal entities under the legislation of Ukraine

The issue of applying criminal law measures to legal entities is quite debatable and causes different points of view among specialists. The opinions of scientists on this issue are divided into two polar directions. However, Ukraine's desire to acquire the status of a full member of the European Community prompted a review of legal

relations in various spheres of public life, including the prevention and fight against corruption and organized crime. As a result of such changes, on May 23, 2013, the Law of Ukraine "On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine on the Implementation of the Action Plan for the Liberalization of the Visa Regime for Ukraine by the European Union with regard to the Liability of Legal Entities" was adopted. This law established the procedure for applying criminal law measures to legal entities and introduced the corresponding procedure for criminal proceedings. The purpose of the article is to clarify the place of the subject of evidence in criminal proceedings against a legal entity, which will allow us to determine its structure and content, the sequence of establishing the circumstances subject to proof in this type of proceedings and their characteristics. The article concludes that this legal category differs from other types of subject of proof defined at the theoretical level. On the one hand, the subject of evidence in criminal proceedings against a legal entity is of a derivative nature, since the circumstances that make up its content are determined only in the event of the presence of a certain criminal offense in the actions of an authorized person of a legal entity, and further proof of these circumstances automatically becomes unnecessary in the event of the closure of criminal proceedings against an individual. On the other hand, the existence of grounds for bringing an authorized person of a legal entity to criminal liability is a necessary condition for proving additional circumstances that go beyond those provided for in Article 91 of the Criminal Procedure Code of Ukraine.

Key words: *measures of a criminal legal nature against legal entities, criminal proceedings against legal entities, subject of proof, circumstances subject to proof.*

Постановка проблеми. Питання про застосування кримінально-правових заходів до юридичних осіб є досить обговорюваним і спричинює різні точки зору серед фахівців. Думки вчених щодо цього питання розділені на два полярні напрямки. Проте, бажання України набути статус повноцінного члена європейського співтовариства спонукало до перегляду правовідносин у різних сферах суспільного життя, включаючи запобігання корупції та боротьбу з нею та організованою злочинністю. У результаті таких змін 23 травня 2013 року був прийнятий Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України стосовно відповідальності юридичних осіб». Цей закон встановив порядок застосування кримінально-правових заходів до юридичних осіб та впровадив відповідну процедуру кримінального провадження.

Теоретичні та практичні аспекти інституту відповідальності юридичних осіб за злочини, вчинені їх уповноваженими особами, були предметом дослідження численних вчених, таких як Л. О. Абашина, П. П. Андрушко, М. І. Бажанов, В. О. Богдановська, В. І. Борисов, Б. В. Волженкін, В. К. Гришук, С. Г. Дьомін, К. П. Задоя, П. П. Іванцов, С. Г. Келіна, Н. Є. Крилова, Р. В. Мінін, А. С. Нерсесян, О. С. Нікіфоров, М. І. Панов, О. Ф. Пасєка, Ф. М. Решетников, І. В. Сітковський, В. Я. Тацій, В. І. Тютюгін, С. О. Харитонов, А. М. Яценко та інших.

Проте, незважаючи на суттєві наукові досягнення, ці дослідження здійснювалися в основному на теоретичному рівні і передбачали прогнозування. Прийняття Закону внесло нові положення щодо відповідальності юридичних осіб за кримінальні правопорушення, вчинені їх уповноваженими особами, у зв'язку з чим виникла необхідність розглянути деякі процесуальні аспекти цього інституту, зокрема пов'язані з визначенням предмету доказування.

Мета статті. З'ясування місця предмету доказування у кримінальному провадженні щодо юридичної особи дозволить визначитися з його структурою та змістом, послідовністю встановлення обставин, що підлягають доказуванню у даному виді проваджень та їх характеристикою.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до класичного підходу в науці кримінального процесу, запропонованого В. С. Зеленецьким, М. М. Михеєнком, В. Т. Норм та В. П. Шибіком, в основі класифікації предмету доказування покладено критерій змісту обставин, що підлягають доказуванню в кримінальних провадженнях. Науковці розрізняють: загальний (на сьогодні ст. 91 КПК України); родовий (стосовно окремих видів кримінальних правопорушень); спеціальний (у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх та щодо застосування примусових заходів виховного характеру) та індивідуальний (у конкретному кримінальному провадженні) предмет доказування.

Згідно з класичним підходом в науці кримінального процесу, предмет доказування класифікується на базі критерію змісту наявності таких складових, як подія та обставини кримінального правопорушення, які у законний спосіб потрібно довести на стадії досудового розслідування у кримінальних провадженнях. Так, вчені В. С. Зеленецький, М. М. Михеєнко та інші розрізняють такі види предмету доказування:

1) загальний предмет доказування: зокрема, частина перша статті 91 Кримінального процесуального кодексу України, – це подія та обставини, які повинні бути доведені у всіх кримінальних провадженнях;

2) родовий предмет доказування: він стосується окремих видів кримінальних правопорушень і передбачає доказування специфічних обставин, характерних конкретних видів кримінальних правопорушень;

3) спеціальний предмет доказування: цей вид предмету доказування виникає у кримінальних провадженнях, які стосуються неповнолітніх або застосування примусових заходів виховного характеру;

4) індивідуальний предмет доказування: це конкретні обставини, які потрібно довести у певному кримінальному провадженні і можуть відрізнятися від інших справ [1, с. 85; 2, с. 135].

Таким чином, наведена класифікація допомагає систематизувати і розуміти, які саме події та обставини стають предметом доказування в конкретних кримінальних провадженнях.

Розвиваючи даний підхід, вчений В. В. Вапнярчук пропонує розглядати класифікацію предмета доказування на основі ступеня спільності характеру суспільних відносин, що стосуються певних обставин кримінального правопорушення, а також в залежності від матеріально-правової основи, яка включає положення Загальної або Особливої частини кримінального закону. Згідно з цим запропонованим підходом, види предмета доказування поділяються наступним чином: а) загальний предмет доказування – це сукупність суспільних відносин, які стосуються обставин, визначених у законі і на які має бути спрямоване кримінальне процесуальне доказування. Структура і зміст цих обставин регламентовані статтею 91 Кримінального процесуального кодексу України та нормами Загальної частини кримінального закону; б) родовий предмет доказування – це певна частина суспільних відносин, які стосуються обставин, що стосуються однакових кримінальних правопорушень. Цей вид предмету доказування визначається на рівні норм Особливої частини кримінального закону, де сформульовані конкретні юридичні ознаки вчинених кримінальних правопорушень, такі як об'єкт, об'єктивна сторона, суб'єктивна сторона і суб'єкт; в) спеціальний предмет доказування – це частина суспільних відносин, пов'язаних з обставинами скоєння кримінальних правопорушень, яка залежить від конкретного провадження. Цей вид предмету доказування визначається на рівні норм Особливої частини кримінального закону і включає правила, які регулюють порядок проведення особливих проваджень, таких як провадження стосовно неповнолітніх або вжиття примусових заходів медичного характеру; г) безпосередній (індивідуальний) предмет доказування – це сукупність суспільних відносин, які стосуються обставин, які повинні бути встановлені в конкретному кримінальному провадженні в залежності від фактичних обставин, характерних для певного правопорушення [3, с. 241–243].

Таким чином, рухаючись до визначення місця предмета доказування у кримінальному провадженні щодо юридичної особи в системі обставин, що підлягають встановленню, зокрема під час досудового розслідування, доцільно звернутися до окремих положень чинного законодавства, які дозволять з'ясувати сутність цього наукового явища.

Відповідно до положень частини 1 статті 96-3 КК України підставами для застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру є: 1) вчинення її уповноваженою особою від імені та в інтересах юридичної особи будь-якого із злочинів, передбачених у статтях 209, 306, частини 1 та 2 статті 368-3, частини 1, 2 статті 368-4, статті 369, 369-2 КК України; 2) незабезпечення виконання покладених на її уповноважену особу законом або установчими документами юридичної особи обов'язків щодо вжиття заходів із запобігання корупції, що призвело до вчинення будь-якого із злочинів, передбачених у ст. 209, 306, частини 1, 2 статті 368-3, частини 1, 2 статті 368-4, статтях 369, 369-2 КК України; 3) вчинення її уповноваженою особою від імені юридичної особи будь-якого із злочинів, передбачених у статтях 258–258-5 КК України; 4) вчинення її уповноваженою особою від імені та в інтересах юридичної особи будь-якого із злочинів, передбачених статтями 109, 110, 113, 146, 147, частинами 2–4 статті 159-1, статтями 160, 260, 262, 436, 437, 438, 442, 444, 447 КК України [4].

Положеннями частини 1 статті 96-4 КК України визначено види юридичних осіб за організаційно-правовою формою, до яких судом не можуть бути застосовано заходи кримінально-правового характеру, це – підприємства, установи чи організації, крім державних органів, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування, організацій, створених ними у встановленому порядку, що повністю утримуються за рахунок відповідно державного чи місцевого бюджетів, фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування, Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, а також міжнародних організацій [4].

Нормами частини 2 статті 96-4 КК України встановлено можливість застосування судом заходів кримінально-правового характеру, в залежності від складу злочину, який вчинила його уповноважена особа [3], до яких в тому числі віднесено суб'єкти приватного та публічного права резидентів та нерезидентів України, включаючи підприємства, установи чи організації, державні органи, органи влади Автономної Республіки Крим, органи місцевого самоврядування, організації, створені ними у встановленому порядку, фонди, а також міжнародні організації, інші юридичні особи, що створені у відповідності до вимог національного чи міжнародного права [4].

Відповідно до норм статті 96-10 КК України, при застосуванні до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру судом враховуються ступінь тяжкості вчиненого її уповноваженою особою злочину, ступінь здійснення злочинного наміру, розмір завданої шкоди, характер та розмір неправомірної вигоди, яка отримана або могла бути отримана юридичною особою, вжиті юридичною особою заходи для запобігання злочину [4].

Частина 8 статті 214 КПК України, яка містить положення про те, що відомості про юридичну особу, щодо якої можуть застосовуватися заходи кримінально-правового характеру, вносяться слідчим або прокурором до ЄРДР негайно після вручення особі повідомлення про підозру у вчиненні від імені та в інтересах такої юридичної особи будь-якого із злочинів, передбачених статтями 109, 110, 113, 146, 147, 160, 209, 260, 262, 306, частини 1, 2 статті 368-3, частини 1, 2 статті 368-4, статтями 369, 369-2, 436, 437, 438, 442, 444, 447 КК України, або від імені такої юридичної особи будь-якого із злочинів, передбачених статтями 258–258-5 КК України. Про внесення відомостей слідчий або прокурор не пізніше наступного робочого дня письмово повідомляє юридичну особу. Провадження щодо юридичної особи здійснюється одночасно з відповідним кримінальним провадженням, у якому особі повідомлено про підозру [5].

Відповідно до частини 3 статті 284 КПК України провадження щодо юридичної особи підлягає закриттю у разі встановлення відсутності підстав для застосування до неї заходів кримінально-правового характеру, закриття кримінального провадження чи ухвалення виправдувального вироку щодо уповноваженої особи юридичної особи [5].

Пунктом 7 частини 1 статті 91 КПК України встановлено, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні обставини, що є підставою для застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру [5].

З системного аналізу підходів в теорії науки кримінального процесу щодо розуміння предмета доказування, а також наведених положень кримінального та кримінального процесуального законів України вбачаються наступні висновки.

1. Для застосування кримінально-правових заходів до юридичної особи обов'язково має існувати конкретний склад кримінального правопорушення, який закон визначає, вчинений уповноваженою фізичною особою цієї юридичної особи. Іншими словами, потрібно довести вчинення такого кримінального правопорушення (або кількох кримінальних правопорушень), що чітко визначено в статті 96-3 Кримінального кодексу України, щоб обґрунтувати необхідність встановлення всієї сукупності обставин, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, яке стосується юридичної особи.

2. Процесуальним моментом, з якого починається вивчення обставин, що підлягають доказуванню в кримінальному провадженні щодо юридичної особи, є подання слідчим або прокурором інформації до Єдиного реєстру досудових розслідувань після того, як фізичній особі було оголошено підозру у вчиненні від імені та на користь такої юридичної особи будь-якого із злочинів, зазначених в статтях 109, 110, 113, 146, 147, 160, 209, 260, 262, 306, п. 1 та 2 статті 368-3, п. 1 та 2 статті 368-4, статті 369, 369-2, 436, 437, 438, 442, 444, 447 Кримінального кодексу України або будь-якого із злочинів, визначених в статтях 258–258-5 Кримінального кодексу України.

Важливо зазначити, що припинення вивчення цих обставин може статися лише після ухвалення судом рішення про закриття кримінального провадження чи прийняття виправдувального вироку щодо уповноваженої особи юридичної особи.

3. У зв'язку з тим, що провадження, яке стосується юридичної особи, та провадження, пов'язане з її уповноваженою особою, відбуваються в рамках єдиного кримінального провадження (з використанням єдиного унікального номера), додатково до вивчення обставин, що підлягають доказуванню в кримінальному провадженні щодо фізичної особи, ретельно розглядаються і ті, які становлять підставу для визначення юридичної відповідальності юридичної особи і дозволяють суду визначити характер та обсяг її відповідальності. Серед цих обставин, на нашу думку, варто враховувати: 1) вчинення юридичною особою через її уповноважену особу певного кримінального правопорушення від імені та/або в інтересах юридичної особи; 2) ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення; 3) розмір завданої шкоди; 4) характер та розмір неправомірної вигоди, отриманої або можливої до отримання юридичною особою; 5) заходи, які були вжиті юридичною особою для запобігання вчиненню кримінального правопорушення та інші суттєві обставини. Така ретельна перевірка обставин зможе дозволити суду визначити ступінь відповідальності юридичної особи та об'єм «санкцій», які можуть бути застосовані.

4. Потрібно розуміти, що доведення в кримінальному провадженні того, що уповноважена фізична особа вчинила одне із кримінальних правопорушень, визначених положеннями статті 96-3 Кримінального кодексу України, не є єдиним чинником, що обов'язково приводить до притягнення юридичної особи до відповідальності відповідно до кримінального закону. Доказуванню також підлягає саме вчинення уповноваженою фізичною особою кримінального правопорушення від імені та в інтересах певної юридичної особи, **тобто отримання саме юридичною особою незаконної вигоди.**

5. Перелік обставин, які підлягають доказуванню в кримінальному провадженні, яке стосується юридичної особи, може варіюватися в залежності від юридичної кваліфікації кримінального правопорушення, вчиненого уповноваженою особою, організаційно-правової форми юридичної особи та мети дій уповноваженої особи [6, с. 137–138].

Висновки. Зазначені вище висловлення свідчать про те, що предмет доказування у кримінальному провадженні, що стосується юридичної особи, має дещо відмінну правову природу порівняно з іншими видами предмету доказування, визначеними на теоретичному рівні. З одного боку, він є похідним, оскільки обставини, що складають його зміст, починають вивчатися лише в разі наявності ознак певного кримінального правопорушення вчиненого уповноваженою особою юридичної особи, і подальше їх доказування втрачає сенс у разі

закриття кримінального провадження щодо неї. З іншого боку, існування підстав для притягнення до кримінальної відповідальності уповноваженої особи юридичної особи є передумовою для встановлення додаткових обставин, порівняно зі статтею 91 Кримінального процесуального кодексу України.

Список використаних джерел:

1. Зеленецький В.С. Порушення кримінальної справи. Харків: КримАрт. 1998. 340 с.
2. Михеєнко М. М., Нор В. Т., Шибіко В. П. Кримінальний процес України : підручник. Київ : Либідь, 1992. 431 с.
3. Вапнярчук В. В. Загальна характеристика предмета кримінально-процесуального доказування. *Вісник Національної академії правових наук України*. Харків, 2013. No 3. С. 238–248.
4. Кримінальний кодекс України : [від 05.04.2001 No 2341-III] : станом на 01 січ. 2023 р. : відповідає офіц. тексту. Харків : Право, 2018. 270 с.
5. Кримінальний процесуальний кодекс України : [від 13.04.2012 р. No 4651-VI] : станом на 01 січ. 2023 р. : відповідає офіц. тексту. Харків : Право, 2018. 375 с.
6. Панченко О. В. Предмет доказування в кримінальному провадженні щодо юридичних осіб. *Національний юридический журнал: теория и практика = Jurnalul juridic national: teorie și practică*. 2017. No 6, т. 1. С. 136–139.

